

Naam: Koen van Dongen, 457467

Email: 457467kd@eur.nl

Inleverdatum: 19-06-2022

Studie: Grootstedelijke Vraagstukken & Beleid

Begeleider: Thomas Swerts

Tweede lezer: Sander van der Ham

Wie heeft ‘recht op de stad’ in Rotterdam?

Hoe stedelijke sociale bewegingen de politieke besluitvorming
omtrent de wooncrisis trachten te beïnvloeden.

Wonen Wonen

Wonen moet iedereen

In me wijkkie

Waar moet ik anders heen

En of ik het kan betalen

Hoef jij niet te bepalen

Rechtvaardigheid, toegankelijkheid

Is de basis van goed beleid

- Keimpe de Jong

Master in Sociologie

Erasmus School of Social and Behavioural Sciences

Erasmus Universiteit Rotterdam

Woordenaantal: 9946

Maart 2022

Abstract

Dit onderzoek richt zich op de vraag hoe stedelijke sociale bewegingen invloed trachten uit te oefenen op de visie die de gemeente hanteert betreffende het huisvestingbeleid. Sociale bewegingen die actief zijn in stedelijke milieus proberen op diverse manieren de politieke besluitvorming naar hun hand te zetten. Dit betreft onder meer het formuleren van een alternatief plan, het overtuigen van politici en beleidsmakers, en het creëren van draagvlak bij het grote publiek. In deze studie worden deze kwesties geanalyseerd vanuit de Recht op de Stad (RODS) beweging, die actief is in Rotterdam. Aan de hand van vijf interviews, een contentanalyse en een observatiemoment ontstaat een beeld hoe deze beweging burgers aanspoort en bijstaat in het opeisen van hun recht op de stad. De initiatiefnemers werken vanuit de overtuiging dat dialoog en wetenschappelijke onderbouwingen de basis vormen voor een gezonde discussie waarin bewoners en politici dichter tot elkaar komen. De verschillende functies van de beweging in het opeisen van het recht op de stad, waaronder het mobiliseren van expertise en het politiseren van de woonkwestie, worden op basis van deze principes uitgevoerd.

Sleutelwoorden: *exposeren, politiseren, recht op de stad, voorstellen, wooncrisis*

1. Introductie en relevantie

1.1. Introductie

Op zaterdag 17 oktober 2021 vond in Rotterdam het woonprotest plaats. Naar schatting gingen vijftienduizend mensen de straat op om hun stem te laten horen (Woonopstand, 2022). Samen liepen zij een protestmars, van de Afrikaanderwijk richting het stadhuis aan de Coolsingel. Op borden en spandoeken waren leuzen te lezen als: ‘op een wachtlijst kun je niet wonen’, ‘sloop ons niet’, en ‘huizen voor mensen, niet voor winst’ (Woonopstand, 2022).

Deze massale uiting van onvrede is deels het gevolg van een ontwikkeling die al jarenlang aan de gang is en berust op marco-historische condities (Yates, 2015). Sinds de economische recessie van 2008 is door heel Europa het politieke beleid zeer gericht op het neoliberalisme. Dat houdt in dat veel zaken die tot voorheen door de overheid gereguleerd werden, inmiddels al enige tijd zijn uitbesteed aan bedrijven die puur en alleen uit zijn op het maximaliseren van winst. Daardoor is een nieuwe crisis aangebroken: een sociale crisis. Niet iedereen profiteert in dezelfde mate van de economische groei, waardoor de sociale ongelijkheid de afgelopen jaren verder is toegenomen. De huidige problematiek omtrent huisvesting is daar een treffend voorbeeld van. Zo neemt het aantal daklozen al jaren toe en heerst er grote zorg om de beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen (Mensenrechten, 2022). Een andere neoliberale oorzaak van de stijgende huizenprijzen is gentrificatie; in Nederland een veelal door de staat opgezette strategie om de sociale orde in een buurt te controleren (Uitermark, 2007). Rotterdammers worden zonder pardon hun wijk uit gezet omdat hun woning plaats moet maken voor een buiten hun budget.

Dit doelbewuste beleid heeft de afgelopen jaren tot veel onvrede, protesten en rechtszaken geleid tussen bewoners en woningcorporaties. Stedelingen die de nadelen ondervinden van het neoliberale beleid verenigen zich daarom in verschillende sociale bewegingen (Cox & Nilsen, 2014; Mayer, 2013). Dit is niet alleen de onderste laag van de samenleving. Het zijn ook middenklassers, milieuactivisten, artiesten, anarchisten en minderheden (Mayer, 2013). In toenemende mate ondervinden ook zij de nadelen van het neoliberalisme.

Eén van deze initiatieven, genaamd ‘Recht op de Stad’ (RODS), is een samenwerking van bewonersgroepen uit verschillende wijken verdeeld over de stad. In aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 16 maart 2022 schreven zij een document dat het huidige beleidsdocument, de woonvisie van gemeente Rotterdam, moet doen vergeten. In aanloop naar de verkiezingen proberen zij zoveel mogelijk politici en beleidsmakers hiervan te overtuigen door gelijkgezinden te mobiliseren, en samen in debat te gaan. Het is wat hen betreft hoog tijd om het woonbeleid aan te passen naar de behoeften van de bewoners van de stad. Het opeisen van het recht op de stad vertaalt zich in de praktijk vooral naar zeggenschap en bescherming van bewoners, bijvoorbeeld door het garanderen van woonzekerheid. Dit zijn de voornaamste spitspunten uit de herschreven woonvisie door de initiatiefnemers (Recht op de Stad, 2021).

Over welke strategieën toe te passen door sociale bewegingen om succesvol het recht op de stad op te eisen heerst momenteel nog veel onduidelijkheid. Desalniettemin is er voldoende bruikbare literatuur beschikbaar om deze kwestie nader te onderzoeken. In het huidige wetenschappelijke debat rondom sociale bewegingen en het opeisen van hun recht op de stad komt bijvoorbeeld naar voren dat veel stedelijke sociale bewegingen falen om de politiek te bereiken, waardoor het hen uiteindelijk vaak niet lukt om hun standpunten te realiseren (Iveson, 2013). Deze bevinding zal, samen met andere voorwaarden, in het theoretisch kader verder worden uitgewerkt. In tegenstelling tot die constatering staat in dit onderzoek een sociale beweging centraal die zich heel nadrukkelijk richt op het beïnvloeden van politieke besluitvorming. Dit maakt de resultaten van deze studie aantrekkelijk voor het breder gevoerde wetenschappelijke debat. De wooncrisis en de daaruit voortkomende sociale bewegingen die in steden opereren zijn namelijk door heel West-Europa een bekend gezicht, zo blijkt de vele empirische studies beschikbaar over deze bewegingen (Di Feliciano, 2017; Lima, 2019; Milan & Milan, 2020). Hier zal in het theoretisch kader verder op worden ingegaan.

De vraag die in dit onderzoek centraal staat luidt: Welke rol spelen stedelijke sociale bewegingen in Rotterdam in het opeisen van hun ‘recht op de stad’ in het kader van de wooncrisis?

Deze vraag zal worden beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

- Hoe mobiliseren stedelijke sociale bewegingen inwoners in Rotterdam rondom de wooncrisis en wat zijn hun beweegredenen om deel te nemen?
- Welke politieke strategieën hanteren stedelijke sociale bewegingen in Rotterdam om het huidige woonbeleid te contesteren?

- Hoe trachten stedelijke sociale bewegingen invloed uit te oefenen op het woonbeleid in Rotterdam?

Rotterdam is een zeer interessante stad voor dit onderzoek. Een havenstad die relatief laat de transitie is gestart naar een postindustriële stad die zich richt op de dienstensector (Hochstenbach & Musterd, 2016). Bovendien een stad zonder historisch en onaantastbaar stadscentrum, en waar al enkele interessante experimenten omtrent huisvesting hebben plaatsgevonden, waaronder de omstreden Rotterdamwet. Dat maakt Rotterdam een unieke stad waar op het gebied van woningbouw veel mogelijk is. Uiteindelijk zal een beeld ontstaan van hoe sociale bewegingen als recht op de stad hun stempel trachten te drukken op de politieke besluitvorming rondom de wooncrisis in een grote stad als Rotterdam, en daarmee hun recht op de stad op te eisen.

1.2. Wetenschappelijke relevantie

Momenteel bestaat reeds literatuur dat als fundament dient voor deze studie. Zo is onderzocht hoe initiatieven opgezet door gedupeerde burgers het neoliberale beleid proberen tegen te gaan (Cox & Nilsen, 2014; Mayer, 2013). Ook zijn studies beschikbaar omtrent de vereiste voorwaarden voor het succesvol opeisen van het recht op de stad (Iveson, 2013; Marcuse, 2009; Nicholls, 2008). In de literatuur wordt de initiatieven verweten dat zij de politiek niet weten te bereiken. Recht op de Stad, de beweging die dit onderzoek centraal staat, richt zich juist heel duidelijk op het beïnvloeden van politieke besluitvorming. Het ontwijken van de politieke confrontatie zal dit onderzoek dus niet aan de orde zijn. Hierdoor zal deze studie een welkome aanvulling zijn op het huidige sociologische wetenschappelijk debat. Bovendien draagt deze studie bij aan het uitdiepen van het debat omtrent het theoretisch model van Marcuse (2009) betreffende het opeisen van het recht op de stad. Door dit model te testen op een empirische case zal aanvullende informatie worden verschaft over de praktische uitvoering van dit model, zoals wat er nodig is om deze stappen te realiseren.

1.3. Maatschappelijke relevantie

De maatschappelijke relevantie van dit onderzoek berust voornamelijk op de urgentie van het probleem, en de belangrijke rol die is weggelegd voor de burger in de oplossing. De wooncrisis raakt een steeds groter deel van de samenleving, en beleidsmakers zullen dit probleem niet kunnen oplossen zonder de inzet van de burger. In de huidige tijdgeest, waarin de politiek steeds verder vervreemd lijkt te raken van de burger, is er behoefte aan mensen die initiatief durven te nemen en aanspraak maken op hun recht om zich te roeren in de ontwikkeling van de samenleving. In aanloop, maar ook na de gemeenteraadsverkiezingen van 16 maart. Dit onderzoek bestudeert deze karakters en hun beweegredenen. Bovendien is het voor zowel initiatiefnemers als beleidsmakers interessant om te zien hoe deze stedelijke sociale beweging zichzelf vormgeeft. Een relatief nieuwe beweging die voor een wat alternatieve aanpak lijkt te kiezen. De voor en nadelen van deze aanpak zijn relevant voor beide partijen.

2. Theoretisch kader

Dit onderzoek bestudeert de rol van stedelijke sociale bewegingen in Rotterdam in het opeisen van hun recht op de stad in het kader van de wooncrisis. Om deze vraag zo volledig mogelijk te kunnen beantwoorden is het van belang om enkele belangrijke concepten helder te definiëren, en op de hoogte te zijn van de wetenschappelijke discussies die rondom deze onderwerpen spelen. Te beginnen met het debat rondom door de staat geleide gentrificatie. Vervolgens wordt de theorie van het recht op de stad uiteengezet, en tenslotte de literatuur betreffende stedelijke sociale bewegingen.

2.1. ‘State-led gentrification’

Gentrificatie is een begrip dat de afgelopen decennia aan populariteit heeft gewonnen en in de stedelijke wetenschap reeds vele malen is bestudeerd. Gentrificatie duidt op een proces waarin woningen in buurten worden opgewaardeerd (Clark, 2005). Hierdoor stijgen de huizenprijzen, wat mogelijk de bevolkingssamenstelling van de buurt beïnvloedt (Clark, 2005). Hier kunnen verschillende oorzaken aan ten grondslag liggen. In Nederland is gentrificatie een proces dat over het algemeen door de staat wordt ingezet om stedelijke ontwikkeling te beïnvloeden. Dit beleid, overgenomen uit de Verenigde Staten, wordt ook wel positieve gentrificatie genoemd (Cameron, 2003; Chaskin, 2013). Hoe dit zich ontvouwt in de praktijk zal blijken uit de volgende empirische studies.

Uitermark en collega's (2007) deden onderzoek naar door de staat geleide gentrificatie in Hoogvliet, een buurt in Rotterdam. Zij kwamen tot de conclusie dat de gemeente Rotterdam maar één reden heeft voor het in gang zetten van gentrificatie, namelijk om de sociale orde in deze buurten te controleren. Hochstenbach en Musterd (2016) deden in dezelfde periode onderzoek naar gentrificatie en inmenging van de politiek in zowel Rotterdam als Amsterdam. Zij stellen net als Uitermark en collega's (2007) dat het herstellen en controleren van de sociale orde in achtergestelde buurten een belangrijke reden is voor gemeenten om gentrificatie te faciliteren. Echter stellen zij dat het binnenhalen van de middenklasse in de binnenstad, buurten waar de sociale orde er niet zo slecht aan toe is, ook een belangrijke reden is. Dit wordt uitgelegd aan de hand van de impuls die de horeca en cultuursector krijgen, en daarmee de leefbaarheid van de binnenstad (Hochstenbach & Musterd, 2016). Deze bevindingen zijn in lijn met het onderzoek van Chris Hamnett (2003), die na zijn studie in London ook tot de conclusie kwam dat gentrificatie tot een economisch florerend stadscentrum leidt.

Beide Rotterdamse studies stellen dat de staat probeert om sociaaleconomisch gemixte buurten te creëren. Op deze manier komen verschillende inkomensgroepen dagelijks met elkaar in contact, en zouden op termijn de hogere inkomensgroepen als een rolmodel gaan fungeren voor de lagere inkomensgroepen (Freeman, 2006; Uitermark et al., 2007). Dit zou de lagere inkomensgroepen helpen een betere positie te verkrijgen in de maatschappij. Gentrificatie is hier volgens de staat de oplossing voor. In de praktijk blijkt echter dat deze gang van zaken zeer zeldzaam is. Op een enkele uitzondering na leidt dit gemeentelijke beleid

juist tot afname van sociale inclusie, met als gevolg dat de sociale orde in de betreffende buurt verslechtert (Uitermark et al., 2007). Gentrificatie als staatsbeleid werkt zo dus averechts. Ook Hochstenbach & Musterd (2016) stellen dat de buurt vaak geen profijt heeft van de opwaardering door de staat. Dit leidt veelal tot een afname van de sociale huurwoningen in de buurt. Zo worden de lage inkomensgroepen langzaam maar zeker uit de stad verjaagd. De ruimtelijke segregatie neemt zo alsmaar toe, en van het sociaaleconomisch gemixt wonen komt uiteindelijk maar weinig terecht (Hochstenbach & Musterd, 2016). De suburbanisatie van armoede komt zo deels op het conto van de staat.

Atkinson (2015) onderzocht de negatieve emotionele reacties van buurtbewoners die te maken krijgen met het beschreven veelal falende gemeentebestuur. Volgens Atkinson (2015) zouden bewoners die als gevolg van huurverhogingen geforceerd moeten verhuizen naast praktische problemen ook (traumatische) gevoelens van woede, wraakzuchtigheid en machteloosheid ervaren. Atkinson (2015) stelt dat de bewoners die niet fysiek hoeven te vertrekken alsnog negatieve gevolgen kunnen ervaren in de vorm van sociale isolatie en vervreemding. Ook in Rotterdam is hier sprake van, zo tonen Doucet en Koenders (2018) aan in hun onderzoek. Zij beschrijven de socio-culturele gevolgen van gentrificatie in de Rotterdamse Afrikaanderwijk. Vergelijkbaar met Atkinson (2015) zien Doucet en Koenders (2018) bij sommige bewoners negatieve emotionele consequenties als gevolg van gentrificatiebeleid. Zo benoemen ze hoe enkele oorspronkelijke bewoners zich teleurgesteld en vervreemd van hun buurt voelden als gevolg van sociale en fysieke transitie. De nieuwe voorzieningen en werkgelegenheid zouden vooral gericht zijn op de nieuwe middenklasse in de buurt (Doucet en Koenders, 2018). Echter zijn enkele bewoners ook positief gestemd over gentrificatie. Zo benoemen zij de toenemende kansengelijkheid die de staat hen toedicht. De gentrificatie bevindt zich hier echter nog in een beginnende fase, wat erop kan duiden dat deze bewoners dit als een nog niet uitgekomen verwachting zien, wat in veel gevallen later een valse belofte zal blijken.

2.2. 'Right to the city'

Wie zich de dupe voelt van het overheidsbeleid kan ervoor kiezen om zich hier tegen te verzetten. Dit kan worden uitgelegd als het claimen van het recht op de stad. Dit concept staat in de sociologische literatuur beter bekend als 'right to the city', geïntroduceerd door Lefebvre. Dit is het recht van het grote publiek om enige vorm van zeggenschap te hebben in het verloop van de stedelijke ontwikkeling. Lefebvre zijn standpunten omtrent het concept komen voort uit een marxistisch perspectief waarin de arbeidersklasse onderdrukt wordt door de elite (Purcell, 2014). In stedelijke milieu's is een strijd gaande die hevig wordt beïnvloed door kapitaal, wat leidt tot oneerlijke ruimtelijke ongelijkheden. Inwoners van een stad dienen een machtspositie te verwerven om inspraak te krijgen in de transformatie van de stad. Volgens hem moet iedereen die wordt beïnvloed door een besluit kunnen meebeslissen over dat besluit (Lefebvre, 1996). Ook de lagere segmenten van de maatschappij moeten daarom gehoord worden bij de ontwikkeling van beleid. Dit is nodig om de stad te behouden als ontmoetingsplek voor collectief leven waarin de burger centraal staat (Lefebvre, 1996).

Harvey (2012) borduurde voort op het werk van Lefebvre. Hij moderniseerde de definitie van het concept door voor een neomarxistische benadering te gaan. Over het algemeen is deze zeggenschap omtrent urbane groei en ontwikkeling vooral in handen van een klein groep kapitalistische grootmachten (Harvey, 2012). Denk hierbij aan bedrijven en zeer vermogende individuen. Zij staan aan het roer en zetten de toekomstplannen van de stad naar hun hand. De overige stadsbewoners hebben nauwelijks inspraak. Het begrip is daarom geen individueel, maar juist een collectief recht. Een ondergesneeuwd recht dat burgers zullen moeten weten te claimen (Harvey, 2012). Dit brengt hen macht over het herzien en hervormen van de huidige stedelijke processen. Wanneer dit mislukt zal vroeg of laat het kookpunt worden bereikt en een klassenconflict een einde maken aan het kapitalisme. Zowel Lefebvre als Harvey laten in hun definitie van het begrip veel ruimte over voor interpretatie. Beide auteurs schetsen het begrip als een conditie voor een stedelijk utopia, maar bakenen het begrip niet duidelijk af. Dat geeft ruimte om het concept voor diverse doeleinden te gebruiken en op verschillende manieren te implementeren.

Attoh (2011) neemt een kritische houding aan ten opzichte van het concept. Hij constateert dat in de wetenschappelijke literatuur veel verschillende aannames zijn gemaakt in wat het concept precies inhoudt. Hij concludeert dat het van belang is dat men zich bewust is van de vele verschillende invalshoeken die het concept kleuren, om zo de discussie rondom het concept aan te scherpen (Attoh, 2011). Marcuse (2009) tracht net als Attoh (2011) het concept duidelijker af te bakenen. Hij verwerpt bovendien de gedachte dat het succesvol claimen van het recht op de stad de ondergang van het kapitalisme inluidt. Daarmee kiest hij dus een andere benadering dan de marxistisch ingestelde Lefebvre (1996) en Harvey (2012). Een alternatief wereldsysteem opzetten is lastig om op korte termijn te realiseren, maar dus ook geen vereiste om het recht op de stad succesvol te kunnen claimen (Marcuse, 2009). Dit is mogelijk binnen de huidige structuren van de samenleving.

Marcuse gaat zelfs nog een stap verder dan Attoh (2011) door zich af te vragen hoe dit recht op de juiste manier te implementeren. Om dit theoretische concept uitvoerbaar te maken in de praktijk benoemt hij drie fasen: exposeren, voorstellen en politiseren (Marcuse, 2009). Dit houdt in dat allereerst de aard van het probleem moet worden geanalyseerd. Uit deze analyse volgt een plan van aanpak dat vervolgens moet worden voorgelegd aan de beleidsmakers (Marcuse, 2009). Dit model zal getest worden aan de hand van de empirische case die dit onderzoek centraal staat, met als doel om het onderzoek van theoretische houvast te voorzien en het wetenschappelijke debat omtrent de concepten verder uit te diepen. Ter afsluiting van de literatuur betreffende het recht op de stad concept benadrukt de empirische studie van Balzarini en Shay (2016) nog de importantie van eensgezindheid onder inwoners in het succesvol claimen van het recht op de stad. De nieuwe bevolkingssamenstelling van een wijk, voortkomend uit gentrificatie, kan ertoe leiden dat nieuwe en oude buurtbewoners niet op één lijn zitten wat betreft hun toekomstvisie. Om het recht op de stad te claimen zullen zij het eerst onderling eens moeten worden (Balzarini & Shay, 2016).

2.3. Stedelijke sociale bewegingen

Stedelijke sociale bewegingen vormen het middelpunt van dit onderzoek. Deze bewegingen, die zorgen voor de mobilisatie van (gedupeerde) burgers die aansturen op verandering, zijn essentieel om verandering van stedelijke ontwikkelingen mogelijk te maken (Brenner et al., 2003). Als reactie op de politieke ontwikkelingen van de afgelopen jaren maken stedelijke activisten plannen om het neoliberale stedelijke beleid te hervormen (Mayer, 2013). Samen verenigen zij zich tot een collectief dat tracht aanspraak te maken op hun recht op de stad. Steden vormen zo het toneel voor nieuwe ideologische werelden. Een plek waar kritische vragen over de toekomst van de stad een podium krijgen (Vasudevan, 2015).

Bewegingen opereren vanuit de stad, aangezien het stedelijke klimaat hier in principe bij uitstek voor geschikt is (Nicholls, 2008). Wel plaatst Nicholls hierbij de kanttekening dat het niet vanzelfsprekend is dat sociale bewegingen in een stad floreren. Zo is het essentieel dat verschillende lagen van de samenleving met elkaar in contact staan, en moet de staat enige vorm van medewerking willen verlenen (Nicholls, 2008). Soms raken sociale bewegingen zeer populair onder het volk, wat de staat onder druk kan zetten om met hen in gesprek te gaan. In enkele gevallen lukt het hen zelfs internationaal naam te maken. Ze waaien dan over naar andere landen waar dezelfde problematiek heerst, of worden nagenoeg gekopieerd door initiatieven met min of meer dezelfde intenties (Lima, 2021). Iveson (2013) benadrukt het belang van het politiseren van een beweging. Politici hebben nog altijd veel invloed en zijn daarom de een uitgelezen partner om mee samen te werken. Daarom moeten sociale bewegingen de confrontatie met beleidsmakers zoeken en vervolgens durven aan te gaan. Om de dialoog tot stand te brengen is een proactieve houding vereist, en dat begint bij de initiatiefnemers van de sociale beweging. Deze bevinding komt overeen met die van Marcuse (2009) met betrekking tot het succesvol claimen van het recht op de stad.

Milan en Milan (2020) deden onderzoek naar de functie van lokale boksscholen in Italië. Deze zelfgeorganiseerde ‘community gyms’ zijn plekken van sociale inclusie waar mensen met verschillende achtergronden dichterbij elkaar komen door middel van sport. Een tegenreactie op het neoliberalisme. De ruimte blijft uit handen van de vermogende investeerders en fungeert bovendien als een ‘social movement machine’ (Milan & Milan, 2020). Di Feliciano (2017) onderzocht de voornaamste sociale beweging in Spanje, genaamd de Plataforma de los Afectados por la Hipoteca. Een beweging die een breed scala aan protesten opzette, van aanklachten tegen instituties tot het oproepen van burgerlijke ongehoorzaamheid (Di Feliciano, 2017). Lima (2021) bestudeerde de politieke invloeden van de *Home Sweet Home* beweging die eind 2016 het Apollo House in het centrum van Dublin bezet hielden om aandacht te vragen voor het oplopende aantal daklozen. De beweging slaagde er volgens haar in om de in slaap gesuste oppositie wakker te schudden (Lima, 2021). Een jaar later concludeerde een initiatiefnemer echter dat het niet tot de gehoopte structurele veranderingen heeft geleid (Cullen, 2016).

Concluderend kan gesteld worden dat alle bewegingen erin slagen, ondanks het toepassen van de meest uiteenlopende strategieën, om de problematiek van de wooncrisis aan te kaarten en op de politieke agenda te zetten. Bij Lima (2021) en Di Feliciano (2017) krijgen de demonstranten op korte termijn veel media-aandacht, waar de oppositie vervolgens op weet in

te haken. De aandacht is echter van korte duur en de lange termijn effecten blijven uit. De boksscholen uit Milan & Milan (2020) weet wel op lange termijn succes te behalen, echter valt dit initiatief eerder onder het zelfmanagement principe van Lefebvre.

3. Methodologie

Dit onderzoek bestudeert de rol van stedelijke sociale bewegingen in Rotterdam in het opeisen van hun ‘recht op de stad’ in het kader van de wooncrisis anno 2022. Het doel van deze studie is om inzicht te vergaren in hoe stedelijke sociale bewegingen mensen mobiliseren, welke strategieën zij hanteren en hoe zij uiteindelijk trachten om invloed uit te oefenen op het politieke beleid in Rotterdam aan de hand van het theoretisch model van Marcuse (2009). Om deze vragen zo volledig en helder mogelijk te kunnen beantwoorden maak ik gebruik van kwalitatieve onderzoeksmethoden. Kwalitatief onderzoek leent zich namelijk uitstekend voor het onderzoeken van hoe mensen of bewegingen betekenis geven aan bepaalde zaken (Hermanowicz, 2002).

3.1. Dataverzameling

De data voor dit onderzoek is op verschillende manieren verkregen. Allereerst via een content analyse van de digitale communicatie van de stedelijke sociale beweging Recht op de Stad (Bryman, 2012). Deze content bestaat uit een selectie van documenten en opnames van de website www.rechtopdestad.nl. Het meest opvallende document is de alternatieve woonvisie; een betoog waarin de beweging uiteenzet hoe zij denken de wooncrisis op te lossen (Recht op de stad, 2021). Tevens betreft dit de analyse van een drietal video-opnames van doordenkavonden: publieke bijeenkomsten waar genodigde sprekers hun verhaal doen en waar ruimte is voor het debat.

Ten tweede heeft één observatiemoment plaatsgevonden, tijdens de zevende en laatste doordenkavond in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen. Het doel van dit observatiemoment was om een perceptie te verkrijgen van de sfeer en de energie gedurende het publieke debat (Bryman, 2012). Dit geeft mij als onderzoeker de gelegenheid om persoonlijk contact te zoeken met de initiatiefnemers van de ‘recht op de stad’ beweging.

Op basis van de informatie verkregen uit zowel de content analyse als de literatuur studie is een topic-lijst samengesteld als basis van de semigestructureerde diepte-interviews. De explorerende aard van de semigestructureerde diepte-interviews maakt het mogelijk om sporadisch af te wijken van het script, mocht de respondent daar in zijn antwoorden aanleiding toe geven (Hermanowicz, 2002). Een zestal initiatiefnemers van de ‘recht op de stad’ beweging is geïnterviewd met als doel om inzicht te verkrijgen in hoe zij betekenis geven aan hun rol in de sociale beweging, totdat saturatie van data was bereikt (Bryman, 2012). Samengevat zijn er drie methoden van dataverzameling toegepast. Het vergelijken van de bevindingen heeft geholpen de zwaktepunten van de verschillende methoden te reduceren

tot een minimum. Bovendien verhoogt triangulatie de geloofwaardigheid van de onderzoeksresultaten (Bryman, 2012).

3.2. Data analyse

Alle in dit onderzoek verkregen data is geanalyseerd met behulp van het programma ATLAS.ti. De opzet van de analyse is verkregen aan de hand van de methode van Boeije (2002). Deze methode deelt de analyse van het materiaal op in drie delen. Te beginnen met open coderen, vervolgens axiaal coderen en tenslotte het opstellen van selectieve codes, aan de hand van inductief redeneren (Boeije, 2002; Bryman, 2012). Gedurende dit proces worden de geselecteerde fragmenten continu met elkaar vergeleken om mogelijke verbanden, verschillen of overeenkomsten te ontdekken. Theoretische sensitiviteit is hierbij van belang, wat inhoudt dat de onderzoeker rekening houdt met details en nuances. Dankzij de opgebouwde kennis uit de literatuurstudie kan de onderzoeker sensitiever analyseren (Boeije, 2002). Door eerst de digitale communicatie, en vervolgens de interviews te analyseren zijn er twee momenten van analyse. Dit geeft mij als onderzoeker de mogelijkheid om waar nodig bij te sturen en kritisch te reflecteren op de reeds verzamelde data (Bryman, 2012).

3.3. Ethische overwegingen

Voorafgaand aan het afnemen van de interviews zijn alle respondenten uitgebreid geïnformeerd over de intenties en doeleinden van dit onderzoek. Tevens is hun een verklaring voorgelegd die zij hebben ondertekend. Bovendien waren de respondenten niet verplicht tot antwoorden. Om de privacy van de respondent te waarborgen zijn de interviews afgenomen in een afgesloten ruimte waar alleen de respondent en de onderzoeker aanwezig waren. De data verkregen uit de interviews is opgeslagen op een gecodeerde computer en dus niet voor derden toegankelijk. Tevens zijn de interviews direct na transcriptie gecodeerd, waardoor de anonimiteit van de respondenten ten alle tijden gewaarborgd blijft.

4. Resultaten

Deze sectie toont hoe RODS invloed tracht uit te oefenen op het woonbeleid in Rotterdam. Deze uiteenzetting is opgedeeld in drie secties, aansluitend op de drie stappen die in het theoretisch model van Marcuse (2009) worden beschreven in het opeisen van het recht op de stad. De eerste sectie richt zich daarom op het exposeren van de problematiek betreffende de woonkwestie. Daaropvolgend wordt het voorstellen van een alternatief plan aan de hand van de empirische case uiteengezet. Tenslotte volgt een analyse van de politiserende functie die de beweging volgens het model van Marcuse (2009) zou moeten invullen, en de hieruit voortkomende complicaties.

4.1. Exposeren

De beweging RODS heeft als doel het falende woonbeleid aan te kaarten richting de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022, opgericht door een groep betrokkenen die zich hier al langere tijd aan stoorde. De eerste tekenen van het falende gemeentebestuur omtrent huisvesting toonde zich al ruim een decennia geleden, toen achttienhonderd woningen in Nieuw-Crooswijk plaats moesten maken. Dit besluit kon op veel verzet rekenen. Mede dankzij dit verzet besloot de gemeente uiteindelijk om slechts de helft van de geplande hoeveelheid woningen te slopen. De mensen die zich destijds inzetten voor de belangen van de bewoners doen dat nu nog steeds. Elizabeth Poot, mede-oprichter van RODS, leverde hierin een belangrijke bijdrage. Een recenter voorbeeld is de problematiek die geruime tijd speelde in de Tweebosbuurt. De vooroorlogse buurt moest plaatsmaken voor nieuwbouw, ondanks dat vijf VN rapporteurs zich grote zorgen maakten om het verloop van dit proces (Habiballah, 2021). Ook het hardnekkige verzet van de bewoners was tevergeefs. De sloop van de Tweebosbuurt was het zoveelste conflict tussen bewoners en gemeente in Rotterdam. Vanaf dat moment sprak men niet meer van enkele opzichzelfstaande incidenten, maar van een structureel falend beleid. Voor de initiatiefnemers van RODS betekende dit dat de maat vol was, zo is op te maken uit het volgende citaat.

„Ik had hier in de leeszaal een grote bijeenkomst gehouden naar aanleiding van de film van de rapporteur van de Verenigde Naties over wonen. En ze heeft een film over de rol van beleggers gemaakt, waarin zij ook allerlei steden in de wereld afgaat om te zien hoe dat werkt. Een aantal sprekers uitgenodigd? Nou, dat was zo ontzettend druk. Dus ja, iedereen dacht toen van: het is nu gewoon het moment om mensen te gaan organiseren. Ja, iedereen maakt zich daar individueel of in kleine groepjes druk over. En we moeten uiteindelijk gewoon ons krachten bundelen. Dat was het idee.” Interview 4.

Deze toenemende aandacht en belangstelling voor de wooncrisis waarin Rotterdam verkeert staat in nauw verband met onderliggende macro-economische ontwikkelingen. Sinds relatief kort geleden wordt namelijk ook het welgestelde deel van de samenleving steeds harder geraakt door de wooncrisis (Schreuder, 2022). Het zijn studenten die een torenhoge huurprijs betalen, en kinderen van welgestelde ouders die het zogeheten ‘jubelton’ nodig hebben om hun eerste huis te kopen. Deze ontwikkeling heeft geleid tot toenemende media-aandacht, waardoor de wooncrisis sinds een jaar pas echt maatschappij-breed erkend wordt (Schreuder, 2022). Aan de onderkant van de samenleving is de wooncrisis echter al veel langer aan de gang.

RODS is ontstaan vanuit het idee dat het momentum is aangebroken om in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen een alternatief plan voor wonen te prediken, en daarmee de koers van het Rotterdamse woonbeleid te beïnvloeden. De beweegredenen van de initiatiefnemers om zich met het Rotterdamse woonbeleid te bemoeien zijn op te delen in twee dimensies: expertise-gedreven en ervaringsgedreven. Enerzijds zijn er de mensen die vanuit hun vakgebied nu of voorheen te maken hebben gehad met het woonbeleid in Rotterdam. Zij beschikken daarom over dossierkennis en zijn in veel gevallen bovendien zeer begaan met het lot van bewoners. De tweede groep initiatiefnemers zijn mensen die als gevolg van hun privé-situatie verzeild zijn geraakt in een conflict met de gemeente betreffende hun woning. Zij leiden de buurtcommissie aangesloten bij Recht op de stad, en delen hun ervaringen met de

andere aangesloten buurtcommissies. Zo is een kern ontstaan van ongeveer dertig mensen. Sommigen gelieerd aan een buurt, anderen op basis van algemene expertise.

Bovendien krijgt de beweging op veel vlakken hulp van buitenaf, zo blijkt bijvoorbeeld in de praktijk wat betreft de Wielewaal. De buurtbewoners in deze Rotterdamse wijk worden vertegenwoordigd door vrijwilligers Jan Verschuren en Wil de Ben van bewonerscommissie 'Unie van en voor de Wielewaalers'. Samen proberen zij al geruime tijd de gemeente te overtuigen van het plaatsen van zogeheten 'pre-fabric' woningen: woningen die in de fabriek reeds worden opgebouwd, waarna enkel de transportatie naar de gewenste locatie nog rest. Op basis van de doorrekeningen van hun eigen alternatieve woonvisie voor de Wielewaal zouden Wielewaalers al kunnen huren vanaf 525 euro per maand. Dit innovatieve idee dat inmiddels al jaren op tafel ligt, en in andere gemeenten al wel is toegepast, kan op nationale schaal op steun rekenen uit vele hoeken. Mede hierdoor hebben zij hun plan kunnen laten doorrekenen, en opgesteld in een professioneel opgemaakte folder. Deze nieuwe 'helpers', veelal wetenschappers, bieden hun hulp gratis aan. Vaak zelfs zonder enige affiniteit te hebben met de Wielewaal of haar bewoners. Pure interesse in het project aansluitend op hun vakgebied geldt over het algemeen als hun voornaamste drijfveer, zo schetst het volgende citaat.

„Expert leden zoals wij dat allemaal noemen, die hebben we uit het hele land, want die vonden dit zo 'n uniek project. En het mooiste is nog dat ze zich allemaal vrijwillig en voor niks hebben aangeboden. Iemand die daar bijvoorbeeld bij hoort is meneer Vic van Heeswijk, een oud notaris uit Rotterdam. Hij is nu met pensioen. Maar dat zijn allemaal mensen bij wie wij kennisvragen kunnen droppen. Van 'hoe zit dat' en 'hoe moeten we daar tegenaan kijken' en noem maar op. En zo hebben we ook een financieel expert zitten, en een architect. Noem maar op! Dus we hebben een heel koor van mensen die hier niet individueel wonen, maar die allemaal naar ons toe kwamen en wilden helpen.” Interview 3.

Wat betreft de vertegenwoordigers van de Wielewaal heerst er de wrange contradictie dat op zeer professioneel niveau werkzaamheden worden verricht, terwijl deze volledig berusten op een vrijwillige en vrijblijvende basis (interview 3). Aan kennis is binnen de beweging geen gebrek. Een deel van de betrokkenen heeft vanuit hun beroep al veel kennis en ervaring, terwijl de betrokkenen vanuit de bewonerscommissies door hun jarenlange verzet inmiddels zoveel dossierkennis hebben opgedaan dat ook zij tot deskundigen kunnen worden gerekend. Ondanks het professionele karakter van de beweging op het gebied van dossierkennis rusten alle werkzaamheden op de schouders van vrijwilligers. Dat is opmerkelijk gezien het aantal uren dat men wekelijks besteedt aan deze werkzaamheden, zo zijn ook de vertegenwoordigers van de Unie van en voor de Wielewaalers van mening.

„Eigenlijk zou er een subsidiepot moeten komen. Dat is hard nodig. En ook omdat je dan professioneel de organisatie kan stroomlijnen. Er wordt nu veel beroep gedaan op de vrijwilligerstijd. Jan die besteedt hier twintig uur aan. Ik besteed er iedere week veertig uur aan, en dat doen we individueel bijvoorbeeld al twaalf jaar. Dat kost heel veel tijd. Ik denk dat die ondersteuning in het algemeen belang is. Amsterdam is al zover, dat moet hier ook gebeuren. Ja, er zijn bepaalde dingen, een agenda maken, notulen maken, noem maar op allemaal. Eigenlijk hebben we daar geen tijd voor.” Interview 3.

De beweging verricht op dit moment al enkele werkzaamheden die in principe zijn uitbesteed aan woningcorporaties. Zo verzamelt RODS ideeën en standpunten van bewoners en bewonerscommissies, zodat de woonstichting daarmee aan de slag kan. Dat de werkbelasting

voor de betrokkenen zeer hoog is blijkt ook gedurende de vijfde doordenkavond. Eén van de sprekers, een oud-medewerker van een woningcorporatie, zegt het volgende over de inzet en belasting van leden van bewonerscommissies.

„Als ik dat zo hoor denk ik alleen maar: wow, wat doen jullie veel. Bewonersraden, klantenraden. Het heeft altijd een andere naam... En dat is dus gewoon vrijwilligerswerk. Eigenlijk vragen we, en dat is ook hoe de wetgeving is geregeld, van deze bewoners meer dan leden van de raad van commissarissen. Ze moeten op allerlei beleid advies geven, ze moeten helemaal meedoen in het hele overlegcircuit enzo.” Doordenkavond 5.

De eerste stap in het proces van het opeisen van het recht op de stad, zoals wordt geschetst door Marcuse, kan in het kader van RODS als volgt worden samengevat. Vanuit een grotendeels al bestaand netwerk is de beweging zich langzaam gaan ontplooiën. Een groepje mensen dat al langer kritisch is op het Rotterdamse woonbeleid groeide door gelijkgestemden persoonlijk te benaderen. Samen stellen zij dat zich in Rotterdam zich een structureel probleem voordoet betreffende het woonbeleid: namelijk een gebrek aan zeggenschap voor de burger. Vervolgens is een vaste kern ontstaan die in samenwerking met de aangesloten bewonerscommissies werk van hoge, professionele kwaliteit levert. Dit wordt bovendien mede mogelijk gemaakt door de vakmensen van buitenaf die hun hulp aanbieden. Samen zetten zij zich in om de misstanden in het gemeentebestuur aan het licht te brengen, geheel in lijn met het proces van exposeren, zoals Marcuse (2009) dat omschrijft. Wel vragen de werkzaamheden veel tijd en worden deze verricht op vrijwillige basis. Een wrange tegenstelling, zeker gezien het algemene belang van deze werkzaamheden.

4.2. Voorstellen

RODS wilt zich onderscheiden van haar vele medestanders die kritiek uiten op het woonbeleid, maar vervolgens falen in het formuleren van een alternatief. De woonvisie van de beweging is uiteengezet aan de hand van vijf standpunten, die allen nauw in verband staan met de overduidelijke hoofdgedachte van het plan: ‘De bewoner staat centraal. De stad wordt ontwikkeld vanuit de kracht van de huidige en toekomstige Rotterdammers’ (Recht op de Stad, 2021). De vijf standpunten op de voorpagina van het manifest luiden als volgt.

- 1. Wonen is een grondrecht. Elke Rotterdammer heeft recht op een goede en betaalbare woning in een sociale, prettige en veilige omgeving, ongeacht inkomen, afkomst of woonduur. Woonzekerheid is de norm.*
- 2. Zeggenschap voor bewoners. Plannen worden samen met bewoners gemaakt en komen in samenspraak tot stand. De gemeente stimuleert en faciliteert bewoners om hun recht op zeggenschap uit te oefenen en ondersteunt nieuwe woonvormen zoals wooncoöperaties.*
- 3. Behoud van de sociale woningvoorraad. Onderhoud van sociale woningen wordt geïntensiveerd en draagt bij aan verduurzaming. Woningen worden alleen gesloopt in samenspraak met bewoners en met terugkeergarantie en waarborgen.*
- 4. Bouwprogramma: stad voor iedereen. Nieuwe woningen worden gebouwd voor alle inkomensgroepen, met aandacht voor groepen waarvoor de woningnood het hoogst is. Er wordt gebouwd op geschikte locaties, met waardering voor de sociaalhistorische karakteristieken van buurten.*

5. *Bescherming van bewoners. Marktwerking wordt zodanig ingeperkt dat het niet ten koste gaat van bewoners. De betaalbaarheid, beschikbaarheid en kwaliteit van de woningvoorraad blijven gegarandeerd.*

(Recht op de stad. Het betere plan voor wonen in Rotterdam, www.rechtopdestad.nl)

Het belangrijkste standpunt is nummer 2, doelend op de zeggenschap voor bewoners, zo stelt een initiatiefnemer (interview 1). Ook bij de doordenkavonden komt duidelijk naar voren dat dit punt door RODS als het voornaamste doel wordt gezien. Bij een grote mate van zeggenschap voor bewoners lossen de overige problemen zich namelijk vanzelf op (interview 1). Zeggenschap stelt bewoners in staat om zichzelf te beschermen (punt 5) en woningen uit het voor hun betaalbare segment te behouden. Dit zal zeer waarschijnlijk leiden tot behoud van de sociale woningvoorraad (punt 5) en een stad voor iedereen (punt 4) (interview 5).

Zeggenschap voor bewoners is dus de remedie tegen het structureel falende woonbeleid. Zo zijn de oprichters van RODS althans van mening. Laat het duidelijk zijn dat niet iedereen er zo over denkt. De gemeente Rotterdam houdt er namelijk een heel andere gedachte op na die haaks op de overtuiging van RODS staat (Uitermark et al., 2007; Hochstenbach & Musterd, 2016). Waar RODS de nadruk legt op meer zeggenschap voor en bescherming van bewoners, probeert de gemeente gezien het gevoerde beleid een nieuwe groep mensen aan de stad te binden, en daarmee een groep huidige Rotterdammers te vervangen (Eisaoui & Van Eijk, 2021). De auteurs van het stuk, de twee voornaamste vertegenwoordigers van RODS, noemen het ‘bevolkingspolitiek’ (Eisaoui & Van Eijk, 2021). Het stimuleren van nieuwbouw uit het hogere financiële segment trekt uiteraard mensen aan die hier de middelen voor hebben. Woningen uit het lagere segment moeten hiervoor wijken. Dit heeft als gevolg dat de groep sociaaleconomisch achtergestelde Rotterdammers in veel gevallen noodgedwongen moeten uitwijken naar omliggende gemeentes, zoals Vlaardingen of Maasluis (interview 3). Een vervangende woning tegen een vergelijkbare huurprijs in hun eigen wijk behoort over het algemeen niet tot de opties die de gemeente hen aanbiedt, en dus dienen zij te vertrekken (Eisaoui & Van Eijk, 2021). Deze gang van zaken is de afgelopen jaren steeds verder genormaliseerd, zo is ook bij één van de initiatiefnemers niet onopgemerkt gebleven.

„Je merkt het ook bij de huidige bestuurders. Het hele idee dat bewoners iets te zeggen hebben is totaal weg. Ik voel me soms echt een soort oma die dan uitlegt hoe dat vijftig jaar geleden hier geregeld was. En zelfs mensen van recht op de stad zitten me dan soms aan te kijken van; huh, was dat echt zo?” Interview 4.

De Rotterdamse beleidsmakers lijken zich inderdaad van geen kwaad bewust. Dit doelbewuste gemeentebestuur wordt door politici verkocht onder het door RODS zo verafschuwde motto ‘wijken in balans’. Deze leus, die het vervangen van woningen uit het lagere segment voor nieuwbouw uit het hogere segment verdedigt, geldt immers alleen voor de achtergestelde wijken in de stad, en niet voor welgestelde buurten als Kralingen of Hillelgersberg, zo merkt ook een initiatiefnemer van RODS op (doordenkavond 4). Hierdoor is een oneerlijke strijd om huisvesting ontstaan die burgers tegen elkaar op zet, zo stelt Van Eijk in haar opiniestuk in het NRC (Van Eijk, 2021). Het gebrek aan woningen leidt tot toenemende woononzekerheid en dakloosheid tot gevolg. Echter zal de gemeente niet snel van koers wisselen zolang er geen grootschalige weerstand is om het huidige beleid om te vormen. RODS zal deze weerstand moeten zien te creëren, wil de beweging hun woonvisie doordrukken, zo onderschrijft ook het volgende citaat.

„Het draagvlak verbreden. Dat is het eigenlijk het doel. En over die alternatieve woonvisie in gesprek gaan met woningcorporaties en gemeenteraadsleden. Want het idee was toen: ze zijn bezig om hun programma te schrijven, al die politieke partijen. En we moeten zorgen dat er iets beters in hun programma staat zodat de uitgangspunten voor de coalitieonderhandelingen anders zijn.” Interview 1.

Het beïnvloeden van de gemeenteraadsverkiezingen is zo vanuit twee invalshoeken aangegrepen. Enerzijds het benaderen van woningcorporaties en politici om de partijprogramma's te herschrijven, anderzijds het benaderen van het brede publiek om de verkiezingsuitslag te beïnvloeden, zo blijkt uit het volgende citaat.

„We moeten bewoners beïnvloeden om te gaan stemmen. We moeten informatie geven over wat politieke partijen voor standpunten hebben. We moeten alles aangrijpen om die discussie te stimuleren en te activeren. En we moeten mensen proberen op de been te krijgen rond een aantal zaken. We moeten mogelijkheden in de pers aangrijpen. Zelf stukken schrijven. Dat hebben Mustafa en Gwen met name ook gedaan. Zowel op Vers Beton als deels op andere platforms. Proberen om op een brede manier aandacht te krijgen. Er is behoorlijk veel aandacht geweest in het Algemeen Dagblad, en Gwen heeft opiniestukken geschreven in het NRC.” Interview 2.

Bovendien organiseerde RODS een zevental doordenkavonden: bijeenkomsten met als doel om kennis te vergaren, om op intellectueel hoogstaand niveau met elkaar de discussie aan te gaan betreffende enkele uitgekozen thema's omtrent het woonbeleid, en in mindere mate om draagvlak onder de Rotterdammers te creëren. Sprekers bekend binnen de netwerken van de beweging werden tegen een kleine vergoeding uitgenodigd om een korte presentatie te houden. Bovendien was er elke avond ruimte voor cultuur in de vorm van zang of kunst, aangezien kunst thema's op een andere manier benadert en aanzet tot een andere manier van denken, zo stelt degene achter de organisatie van de avonden.

„Nou is het met kunstenaars dus zo. Die kunnen een kwestie op een andere manier aanvliegen. Daardoor ook andere woorden kunnen geven, andere beelden kunnen geven en andere emoties oproepen. Dat is net weer iets anders als dat je met z'n allen zit te vergaderen.” Interview 4.

Op de afsluitende doordenkavond, aangekaart als feestavond, was er extra ruimte voor muziek, en werden RODS-petjes uitgedeeld (observatiemoment). Het fundamentele idee achter deze avonden betreft zowel een intellectueel als een emotioneel component. Enerzijds het winnen van kennis ten behoeve van het versterken van het eigen RODS pleidooi, anderzijds het creëren van een samenhangingsgevoel door aanwezigen te laten weten dat ze er niet alleen in staan (observatie doordenkavond 7; interview 1). Echter is het mobiliseren van een achterban nooit een grote drijfveer geweest achter de doordenkavonden. Gevraagd naar de reden achter de organisatie van de bijeenkomsten benadrukken de geïnterviewden vooral het intellectuele component, doelend op de kennisvergaring (interview 1, 3, 4).

Wat betreft de besluitvorming binnen de beweging kent RODS geen duidelijke hiërarchie of machtsstructuren. Voor de vaste kern van de groep geldt dat ieders stem evenveel waard is. Desondanks is het zo dat sommige betrokken actiever of mondiger zijn dan anderen, en overtuigingen doordrukken een kwestie is van jezelf goed weten te manoeuvreren binnen de

groep. Wat betreft de besluitvorming over activiteiten van de beweging zelf wordt in principe altijd toegewerkt naar consensus, zo blijkt uit het volgende citaat.

„We hebben een mailgroep, en daar worden ook wel dingen heen en weer geschoten, van zullen we dit doen? Zullen we dat doen? Zullen we ons aansluiten bij een bepaald initiatief? Zullen we ons solidair verklaren? Kunnen we die brief van die organisatie ook op onze website publiceren? Ja, dat soort dingen. Dus er zijn een aantal mensen die meer in het midden van het web zitten. Dat zijn de mensen die wat meer reageren. Ja, dat is ook een beetje hoe iedereen daar zelf instaat. Ja, maar in principe werken we eigenlijk altijd naar een soort gezamenlijke aanpak toe.” Interview 2.

Om de taken te verdelen zijn sommige zaken uitbesteed aan werkgroepen (interview 2). Zo heeft een aantal betrokkenen zich beziggehouden met het opstellen van het manifest als alternatief op de woonvisie van de gemeente Rotterdam. Een andere werkgroep boog zich over de organisatie van de doordenkavonden, en de strategen filosofeerden over een lange termijn aanpak. Door zaken uit te besteden aan een selecte groep mensen uit de vaste kern die hier op basis van hun interesse en competenties voor in aanmerking komen, is men in staat om sneller besluiten te nemen.

Samengevat kan gesteld worden dat de tweede stap in het opeisen van het recht op de stad, zoals Marcuse (2009) die schetst, veel overeenkomt met hoe RODS de afgelopen maanden heeft gehandeld. Nadat het probleem was vastgesteld zijn de initiatiefnemers gaan werken aan een alternatief plan voor wonen. Uiteindelijk gaat het RODS om meer zeggenschap voor bewoners, het voornaamste punt van dit plan, en tevens de grootste prioriteit in het opeisen van het recht op de stad. Echter is het ook een problematisch punt om te realiseren, aangezien dit voor de gemeente gelijk staat aan machtsverlies. Bij het grote publiek moet draagvlak gecreëerd worden om meer druk uit te kunnen oefenen op het huidige woonbeleid. Dit is getracht te realiseren door het genereren van zoveel mogelijk media-aandacht, en door het organiseren van een zevental debatavonden. Dit offensief is ten alle tijden gevoerd vanuit de basisprincipes die RODS hanteert. RODS staat voor overtuigen door middel van dialoog, beroep doen op wetenschappelijke kennis, en waar vanuit de vaste kern altijd wordt toegewerkt naar consensus.

4.3. Politiseren

RODS tracht op verschillende manieren zeggenschap te verkrijgen omtrent het Rotterdamse woonbeleid. Allereerst door via bewonerscommissies plannen van de gemeente naar hun hand te zetten. Hierin staat de bewoner altijd centraal. RODS neemt bovendien nooit besluiten over handelingen van bewonerscommissies. De beweging heeft puur een ondersteunende rol richting deze commissies, en voorzien hen waar nodig van advies. Het zijn de betrokkenen uit de bewonerscommissie zelf die uiteindelijk een beslissing nemen over het in te nemen standpunt. In het geval van de Wielewaal fungeert RODS dus alleen als ondersteuning. Jan Verschuren en Wil de Ben, vertegenwoordigers van Unie van en voor de Wielewaalers, en tevens onderdeel van de vaste kern van RODS, nemen tenslotte het definitieve besluit.

„Er is behoorlijk wat ruimte voor iedereen en voor ondersteuning van bewonersgroepen die het in hun eigen blok moeten doen. En die kunnen we wel helpen. Ik kan helpen of iemand

anders kan helpen, maar de Wielewaal gaat over de Wielewaal en daar gaan wij als Recht op de Stad niet over.” Interview 1.

De tweede manier waarop RODS zeggenschap tracht te verkrijgen richt zich op het direct aanspreken van politici. In het verleden behaalde resultaten, of eigenlijk het uitblijven daarvan, hebben er echter toe geleid dat het vertrouwen in de Rotterdamse politiek bij de initiatiefnemers van RODS op dit moment zeer gering is. Een treffend voorbeeld hiervan is de relatie met burgemeester Aboutaleb. Nadat politiegeweld het woonprotest van 17 oktober 2021 hevig verstoorde, nodigde de burgemeester de beweging uit voor een gesprek. De twee afgevaardigden van RODS zagen echter van de uitnodiging af (Rijnmond, 2021). De burgemeester wilde op voorhand geen afstand doen van het excessieve politiegeweld dat op de Erasmusburg plaatsvond, en dit was volgens de afgevaardigden geen basis voor een goed gesprek (interview, 1).

Wat mogelijk ook meespeelde in deze beslissing was een interview dat de burgemeester enkele maanden daarvoor gaf aan een krant (interview 1). Daarin verwerpt hij de conclusie van een reeds genoemd rapport van de Verenigde Naties, waarin gesteld wordt dat gemeente Rotterdam met hun woonbeleid de mensenrechten had geschonden, voornamelijk doelend op de gang van zaken met betrekking tot de sloop van de Tweebosbuurt. Dit standpunt staat lijnrecht tegenover dat van RODS. Een initiatiefnemer haalt het interview met de burgemeester aan dat destijds, juni 2021, in het Algemeen Dagblad verscheen (Groenendijk, 2021). Hierin trekt burgemeester Aboutaleb de vergelijking met de situatie in India en Zuid-Afrika, en weigert te geloven dat eenzelfde beeld van toepassing is op Rotterdam. Desondanks geeft hij aan de kritiek in het rapport niet te willen bagatelliseren (Groenendijk, 2021). De vergelijking van de burgemeester is ietwat overdreven, maar dat neemt niet weg ook in Rotterdam mogelijk de regels worden overtreden, zo is een initiatiefnemer van mening.

„Kijk, dat is natuurlijk een groot verschil tussen de woonsituatie in India en in Nederland. Daar zijn de verschillen tussen rijk en arm nog veel groter dan hier. Maar dat wil niet zeggen dat als je mensen uit hun huis zet in de Tweebosbuurt, dat dat niet fout is. En het erge is dan nog de manier waarop ze het deden. Gewoon vlak voor de vakantie even een brief in de bus doen van: uw huis wordt over anderhalf jaar gesloopt. Ja, dat is gewoon onmenselijk.”
Interview 4.

Een derde manier om zeggenschap te verkrijgen is het opbouwen van een grote achterban onder het volk, om zo de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 naar hun hand te zetten. Terugkijkend op deze verkiezingen is de algemene stemming binnen de beweging dat niet is bereikt wat men hoopte. Zowel de opkomst als de uiteindelijke uitslag belooft niet de kentering in de koers van het woonbeleid waar RODS in eerste instantie op had ingezet. Vooral de historisch lage opkomst was ronduit teleurstellend. Slechts 39 procent van de Rotterdammers ging naar de stembus. Bovendien waren dit vooral Rotterdammers die boven de Maas wonen. Degene die het woonbeleid het hardst treft heeft veelal verzaakt te gaan stemmen. Het is RODS niet gelukt om deze mensen te overtuigen van hun democratisch recht. Ook de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen was dus niet waar de beweging op gehoopt had. De grote revolutie is uitgebleven, en de partijen met de meeste macht hebben die grotendeels kunnen behouden. Zo heeft de VVD, de partij die gezien zijn liberale ideologie symbool staat voor het Rotterdamse woonbeleid, wel iets ingeboet aan stemmen, maar is niet van een grote nederlaag te spreken.

„Ik was zelf teleurgesteld dat bijvoorbeeld Ellen Verkoelen geen twee zetels kreeg, want die heeft het echt heel goed gedaan richting de Tweebosbuurt. Altijd heel trouw en ook meegedaan met ons. De VVD heeft iets ingeboet, maar niet substantieel. Het heeft natuurlijk ook wel met de opkomst te maken. De teleurstelling van mensen om niet te gaan stemmen. Als je dan op zo 'n website een plaatje ziet met welke buurten in Rotterdam veel gestemd is, dat is vooral Schiebroek en Kralingen. Ja, dan hou je de keurigerts, en die hebben de buit binnen.” Interview 1.

RODS heeft het grote publiek niet weten te overtuigen te gaan stemmen. Ondanks het falen van deze missie kan de beweging natuurlijk moeilijk de schuld krijgen van de lage verkiezingsopkomst. Op dit moment spelen er diverse factoren die hiertoe hebben geleid waar RODS geen enkele invloed op heeft (Eaisaouiyen & Van Eijk, 2021). Zo is de teleurstellende lage opkomst mede te verklaren aan de hand van de huidige context waarin het vertrouwen in de politiek op nationale schaal historisch laag is (Kesten, 2022). Mede hierdoor heeft de kiezer de beweging op 14 maart 2022 niet gesteund.

Het woonprotest kan gezien worden als een gemiste kans voor de beweging om naamsbekendheid te vergaren. RODS zat, samen met een brede coalitie aan andere partijen, in de organisatie van het protest dat 17 oktober 2021 plaatsvond. Dit was de uitgelezen mogelijkheid om een achterban te mobiliseren richting de verkiezingen. Maar het politiegeweld deed de dag uitmonden in een ravage (Rijnmond, 2021). Dat neemt niet weg dat RODS de dag wellicht tot een hogere prioriteit had moeten maken op hun agenda, daar nu slechts een gering aantal mensen uit de vaste kern zich er zeer actief mee bemoeide (interview 2). De woonopstand betrof wat dat betreft geen speciale voorkeursbehandeling boven andere activiteiten die de beweging uitvoerde. Op basis van de verkiezingsopkomst kan gesteld worden dat het de beweging niet is gelukt om een achterban te formeren, en is achteraf gezien dus te weinig draagvlak en naamsbekendheid vergaart, terwijl het woonprotest hen hier wel de mogelijkheid tot bood.

Dat neemt niet weg dat onder de betrokkenen nog altijd de hoop en de strijd lust heerst om door te gaan. Het droomscenario heeft zich dan wel niet voltrokken, dat neemt niet weg dat de beweging reeds enkele belangrijke resultaten heeft behaald. Ondanks dat er geen meerderheid in het college is voor de alternatieve woonvisie van RODS, is er ook geen meerderheid meer voor de huidige woonvisie van de gemeente (interview 2). Het huidige plan kan op dit moment geen doorgang vinden en zal moeten worden aangepast. De meningen en standpunten van politici beginnen dus langzaam te schuiven, en dat is mede de verdienste van RODS, zo schetst een betrokkene van de beweging.

„Ik denk wel dat we als Recht op de Stad het verhaal hebben veranderd. Een voorbeeld is dat GroenLinks en PvdA in de coalitie zaten, en die hadden het woonbeleid gewoon aan de VVD uitbesteed, omdat zij dan fijn milieu konden doen. Zo was het eigenlijk geregeld. Nou ja, die partijen hebben inmiddels wel begrepen dat er iets fout is gegaan. En ik denk door wat wij gedaan hebben. Niks is meer vanzelfsprekend. ‘Wijken in balans’ is dat niet meer. De Rotterdamwet is niet meer vanzelfsprekend. We hebben echt wel iets teweeg gebracht denk ik.” Interview 4.

Samengevat heeft RODS op drie manieren getracht de woonkwestie te politiseren, zoals Marcuse (2009) in zijn model als laatste stap aanduidt, om daarmee zeggenschap af te dwingen in het woonbeleid. Allereerst door bewonerscommissies te ondersteunen in hun strijd

tegen het falende gemeentebestuur, in sommige gevallen met het gewenste resultaat tot gevolg. Daarnaast ook door politici en beleidsmakers direct aan te spreken en proberen te overtuigen van het alternatieve plan van wonen. Ten derde door een achterban te mobiliseren richting de gemeenteraadsverkiezingen. Enerzijds kan worden geconcludeerd dat RODS er niet in is geslaagd om een brede achterban te mobiliseren richting de gemeenteraadsverkiezingen, een tegenvaller met betrekking tot de mobiliserende functie die de beweging tracht te vervullen in het opeisen van het recht op de stad. Anderzijds kan worden gesteld dat de beweging er ondanks de moeizame relatie met de Rotterdamse gemeentepolitiek wel in is geslaagd om de woonkwestie verder te politiseren, en de voor RODS problematische wetgeving verder onder druk te zetten. Dit is een belangrijke prestatie wat betreft de politiserende functie van de beweging in het opeisen van het recht op de stad (Marcuse, 2009).

5. Conclusie

De rol die Recht op de Stad binnen het Rotterdamse wooncircuit vervult is er een met veel gezichten. In lijn met het theoretisch model van Marcuse (2009), en toch ook op eigen wijze trachten zij zo het woonbeleid aan te sturen, en de wooncrisis in te perken. RODS spoort mensen aan in het opeisen van hun recht op de stad. De beweging heeft allereerst de problematiek van het Rotterdamse woonbeleid aangekaart (exposeren), en van daaruit gelijkgestemden gemobiliseerd om gezamenlijk een vuist te kunnen maken. RODS motiveert mensen om hun mening uit te spreken en kritisch na te denken over het huidige gemeentebestuur. De beweging heeft vervolgens een alternatief plan voor wonen opgesteld (voorstellen). RODS is daarbij zelfs een initiatief gestart om dit plan verder te perfectioneren, daar het door het organiseren van een zevental debatavonden heeft getracht aan te zetten tot constructieve discussies en wetenschappelijke kennisvergaring. De beweging bekleedt bovendien een politiserende functie, aangezien ze diverse strategieën heeft aangegrepen om de woonkwestie op de politieke agenda te zetten, en de maatschappelijke druk op beleidsmakers verder op te voeren (politiseren). Maar bovenal heeft RODS een ondersteunende functie richting bewoners en bewonerscommissies die in conflict zijn met de gemeente, de taak waar het voor veel van de initiatiefnemers allemaal mee begon.

RODS volgt dus nauw het proces dat Marcuse (2009) schetst. Het probleem analyseren, met een alternatief komen en dit vervolgens voorleggen aan beleidsmakers. Ondanks enkele tegenslagen weet de beweging in een jaar tijd het gehele proces van exposeren, voorstellen en politiseren te doorlopen, wat inhoudt dat het model praktisch uitvoerbaar is. Daarnaast zet RODS misschien nog wel een stapje extra, daar het niet in stilte wacht op politieke instemming. Volgens het schema van Marcuse is politiseren de laatste stap, waarna men uiteindelijk afhankelijk is van de houding van politici en beleidsmakers (Marcuse, 2009). RODS weigert echter zich hierbij neer te leggen. Zolang de politiek vasthoudt aan haar eigen wanbeleid doet de beweging er alles aan dit te dwarsbomen. Dat vertaalt zich in de praktijk naar het ondersteunen van bewonerscommissies en het mobiliseren van expertise om de zeggenschap van bewoners te waarborgen. Ondanks dat dit niet altijd tot het gewenste resultaat leidt maakt dit de vastberadenheid van de initiatiefnemers duidelijk toonbaar. Een krachtig signaal richting de politiek, en daarom naar mijn mening een gevatte suggestie om als vierde stap aan het model van Marcuse (2009) toe te voegen.

Betreffende de verhouding met de overige literatuur in het theoretisch kader uiteengezet komt de beweging voort uit onvrede jegens het structureel falende gemeentebestuur, dat zich uit in door de staat geleide gentrificatie, met als doel de bevolkingssamenstelling in de buurt te veranderen (Hochstenbach & Musterd, 2016); Uitermark et al., 2007). De voornaamste punten uit de alternatieve woonvisie van RODS haken hierop in. Het behoud van de sociale woningvoorraad en bescherming van de bewoners zijn, geheel in lijn met de literatuur, de zaken die in het geding komen bij door de staat geleide gentrificatie. Wat betreft voorwaarden die in het wetenschappelijk debat gesteld worden voor het succesvol claimen van het recht op de stad zijn veel overeenkomsten te constateren met de onderzoeksresultaten. Balzarini en Shay (2016) benadrukken de importantie van eensgezindheid, een aspect waar ook RODS veel waarde aan hecht, daar zij altijd toewerken naar consensus binnen de vaste kern van de beweging.

De aanpak van RODS is in lijn met Iveson (2013), die het belang van politieke interactie benadrukt. De proactieve houding die is vereist in het opzetten van de dialoog met politici is er één die de beweging over het algemeen aanneemt, al staat de afwijzing van de uitnodiging van de burgemeester haaks op deze overtuiging. Tenslotte is het de uitdaging voor RODS om het vaste patroon van sociale bewegingen te doorbreken. De beweging houdt er een andere strategie op na dan de meeste sociale bewegingen. Evenals andere bewegingen begon RODS met het opschudden van het debat, en het genereren van alle mogelijke media-aandacht (Di Felicianantonio, 2017; Lima, 2021). De beweging fungeert nu echter meer achter de schermen en is ook na de gemeenteraadsverkiezingen, waar men alle pijlen op had gericht, nog zeer actief. Succes op de lange termijn vereist een lange adem van de vaste kern betrokkenen. Vooralsnog toont RODS weinig kenmerken van een eendagsvlieg.

De voornaamste maatschappelijke les die deze studie onderbouwd is dat dit soort initiatieven in veel gevallen een beter podium verdienen. Het minste wat de Rotterdamse politiek kan doen is RODS en de daarbij aangesloten bewonerscommissies het gevoel geven dat ze serieus worden genomen. Veel betrokkenen zijn het vertrouwen in beleidsmakers en politici volledig kwijt, terwijl dat vertrouwen juist de basis zou moeten vormen voor een gezonde en succesvolle samenwerking, de voornaamste prioriteit in het bestrijden van de wooncrisis. Een beweging bestaande uit vrijwilligers kan zeer professioneel werk leveren, en dient op basis daarvan beoordeeld te worden. Anderzijds zou het aanbrengen van meer structuur in de interne dynamiek kunnen leiden tot een verdere ontwikkeling van RODS. Een meer gestructureerde manier van werken zal de beeldvorming door buitenstaanders positief beïnvloeden.

Een uitbreiding van het aantal observatiemomenten zou mij als onderzoeker de kans hebben gegeven een beter beeld te krijgen van de beweging, en de dynamiek binnen de groep eigenhandig te beleven. Nu bleven de observaties gezien de tijd en de periode van dataverzameling beperkt tot slechts één moment, waardoor ik slechts een momentopname van de sfeer heb kunnen destilleren.

Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op de perceptie van andere partijen die met stedelijke sociale bewegingen als RODS te maken hebben. Dit onderzoek is in zekere zin beperkt, daar enkel betrokkenen van RODS zijn geïnterviewd. Hierdoor schetst deze studie een tamelijk eenzijdig beeld van de situatie in Rotterdam. Iets wat men in het achterhoofd moet houden bij het interpreteren van de onderzoeksresultaten. In een eventueel uitgebreider

vervolgonderzoek zou de situatie in Rotterdam kunnen worden vergeleken met die van een andere grote stad, of juist verder worden gespecificeerd op een buurt in Rotterdam.

Recht op de Stad moet hard werken zonder daar altijd het gewenste resultaat voor terug te zien. Dat neemt niet weg dat zowel onder het volk als in de politiek een verschuiving voelbaar is betreffende standpunten in de woondiscussie. Een verschuiving in gang gezet door een klein groepje (ervarings)deskundigen dat op vrijwillige basis belangrijk werk verzet voor de stad Rotterdam. Eén punt is overduidelijk: het debat rondom de woonkwestie is weer springlevend.

Appendix:

Respondenten interviews

- *Interview 1: initiatiefneemster Recht op de Stad*
- *Interview 2: initiatiefnemer Recht op de Stad*
- *Interview 3: betrokken bewonerscommissie Unie van en voor de Wielewaalers
(dubbelinterview)*
- *Interview 4: initiatiefneemster Recht op de Stad*
- *Interview 5: betrokken bewonerscommissie Patrimonium's Hof*

CHECKLIST ETHICAL AND PRIVACY ASPECTS OF RESEARCH

INSTRUCTION

This checklist should be completed for every research study that is conducted at the Department of Public Administration and Sociology (DPAS). This checklist should be completed *before* commencing with data collection or approaching participants. Students can complete this checklist with help of their supervisor.

This checklist is a mandatory part of the empirical master's thesis and has to be uploaded along with the research proposal.

The guideline for ethical aspects of research of the Dutch Sociological Association (NSV) can be found on their website (http://www.nsv-sociologie.nl/?page_id=17). If you have doubts about ethical or privacy aspects of your research study, discuss and resolve the matter with your EUR supervisor. If needed and if advised to do so by your supervisor, you can also consult Dr. Jennifer A. Holland, coordinator of the Sociology Master's Thesis program.

PART I: GENERAL INFORMATION

Project title: wie heeft recht op de stad in Rotterdam?

Name, email of student: Koen van Dongen, 457467kd@eur.nl

Name, email of supervisor: Thomas Swerts, swerts@essb.eur.nl

Start date and duration: 20 maart 2022 – 19 juni 2022

Is the research study conducted within DPAS YES

If 'NO': at or for what institute or organization will the study be conducted?
(e.g. internship organization)

PART II: HUMAN SUBJECTS

1. Does your research involve human participants. YES

If 'NO': skip to part V.

If 'YES': does the study involve medical or physical research? NO
Research that falls under the Medical Research Involving Human Subjects Act ([WMO](#)) must first be submitted to [an accredited medical research ethics committee](#) or the Central Committee on Research Involving Human Subjects ([CCMO](#)).

2. Does your research involve field observations without manipulations that will not involve identification of participants. NO

If 'YES': skip to part IV.

3. Research involving completely anonymous data files (secondary data that has been anonymized by someone else). NO

If 'YES': skip to part IV.

PART III: PARTICIPANTS

1. Will information about the nature of the study and about what participants can expect during the study be withheld from them? NO
2. Will any of the participants not be asked for verbal or written 'informed consent,' whereby they agree to participate in the study? NO
3. Will information about the possibility to discontinue the participation at any time be withheld from participants? NO
4. Will the study involve actively deceiving the participants? NO
Note: almost all research studies involve some kind of deception of participants. Try to think about what types of deception are ethical or non-ethical (e.g. purpose of the study is not told, coercion is exerted on participants, giving participants the feeling that they harm other people by making certain decisions, etc.).
5. Does the study involve the risk of causing psychological stress or negative emotions beyond those normally encountered by participants? NO
6. Will information be collected about special categories of data, as defined by the GDPR (e.g. racial or ethnic origin, political opinions, religious or philosophical beliefs, trade union membership, genetic data, biometric data for the purpose of uniquely identifying a person, data concerning mental or physical health, data concerning a person's sex life or sexual orientation)? YES
7. Will the study involve the participation of minors (<18 years old) or other groups that cannot give consent? NO
8. Is the health and/or safety of participants at risk during the study? NO
9. Can participants be identified by the study results or can the confidentiality of the participants' identity not be ensured? NO
10. Are there any other possible ethical issues with regard to this study? NO

If you have answered 'YES' to any of the previous questions, please indicate below why this issue is unavoidable in this study.

Gezien het onderwerp is het mogelijk dat respondenten gedurende de interviews hun politieke voorkeur bespreken.

What safeguards are taken to relieve possible adverse consequences of these issues (e.g., informing participants about the study afterwards, extra safety regulations, etc.).

De respondenten zullen zowel voor- als achteraf goed op de hoogte gehouden worden van de situatie.

Are there any unintended circumstances in the study that can cause harm or have negative (emotional) consequences to the participants? Indicate what possible circumstances this could be.

Op dit moment verwacht ik deze omstandigheden niet aan te treffen.

Please attach your informed consent form in Appendix I, if applicable.

Continue to part IV.

PART IV: SAMPLE

Where will you collect or obtain your data?

Centraal staat de stedelijke sociale beweging 'recht op de stad'.

Note: indicate for separate data sources.

What is the (anticipated) size of your sample?

Op dit moment richt ik mij op ongeveer een vijftal interviews

Note: indicate for separate data sources.

What is the size of the population from which you will sample?

Het aantal direct betrokkenen schat ik op ongeveer twintig personen.

Note: indicate for separate data sources.

Continue to part V.

Part V: Data storage and backup

Where and when will you store your data in the short term, after acquisition?

Op telefoon, pc en externe harde schijf. Ook worden handgeschreven aantekeningen bijgehouden.

Note: indicate for separate data sources, for instance for paper-and pencil test data, and for digital data files.

Who is responsible for the immediate day-to-day management, storage and backup of the data arising from your research?

Ik ben daarvoor verantwoordelijk.

How (frequently) will you back-up your research data for short-term data security?

Dit zal wekelijks voorkomen.

In case of collecting personal data how will you anonymize the data?

De respondenten worden direct na transcriptie gecodeerd, tenzij zij geen problemen hebben met het verliezen van hun anonimiteit.

Note: It is advisable to keep directly identifying personal details separated from the rest of the data. Personal details are then replaced by a key/ code. Only the code is part of the database with data and the list of respondents/research subjects is kept separate.

PART VI: SIGNATURE

Please note that it is your responsibility to follow the ethical guidelines in the conduct of your study. This includes providing information to participants about the study and ensuring confidentiality in storage and use of personal data. Treat participants respectfully, be on time at appointments, call participants when they have signed up for your study and fulfil promises made to participants.

Furthermore, it is your responsibility that data are authentic, of high quality and properly stored. The principle is always that the supervisor (or strictly speaking the Erasmus University Rotterdam) remains owner of the data, and that the student should therefore hand over all data to the supervisor.

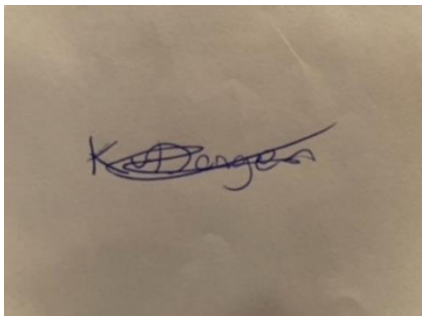
Hereby I declare that the study will be conducted in accordance with the ethical guidelines of the Department of Public Administration and Sociology at Erasmus University Rotterdam. I have answered the questions truthfully.

Name student: Koen van Dongen

Name (EUR) supervisor: Thomas Swerts

Date: 20-03-2022

Date: 15-03-2022

APPENDIX I: Informed Consent Form (if applicable)

FORMULIER “INFORMED CONSENT”

Hartelijk dank dat u deel wilt nemen aan mijn onderzoek naar de rol van stedelijke sociale bewegingen in Rotterdam in het opeisen van hun ‘recht op de stad’ in het kader van de wooncrisis.

Centraal in dit onderzoek staan welke politieke strategieën stedelijke sociale bewegingen in Rotterdam hanteren om het huidige woonbeleid te contesteren, hoe zij hun achterban mobiliseren en hoe zij trachten invloed uit te oefenen op het woonbeleid in Rotterdam?

Door dit formulier te ondertekenen stemt u in om de data tijdens het interview verkregen beschikbaar te stellen voor analyse. U stemt er bovendien mee in dat uw politieke overtuigingen mogelijk ter sprake komen tijdens het interview.

Uw vertrouwde informatie is in goede handen. De data wordt na het interview getranscribeerd en opgeslagen op een gecodeerde pc. Deze is alleen toegankelijk voor de onderzoeker. De data blijft opgeslagen totdat het onderzoek is afgerond, en zal daarna verwijderd worden. Naar huidige verwachting zal dit in juli plaatsvinden.

Bovendien heeft u ten alle tijden de mogelijkheid om uw data in te zien, om uw toestemming in te trekken, en om uitspraken anders te formuleren of te verwijderen. Ook kunt u wanneer nodig een klacht indienen bij een toezichthoudende autoriteit.

Deze studie betreft de afronding van mijn master opleiding aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Voor vragen over bescherming van uw data kunt u contact zoeken via: privacy@eur.nl

Contactgegevens onderzoeker

Naam: Koen van Dongen

Telefoon: 316 28744719

Mail: 457467kd@eur.nl

Naam:

Datum:

Handtekening:

Bibliografie:

Atkinson, R. (2015), 'Losing One's Place: Narratives of Neighbourhood Change, Market Injustice and Symbolic Displacement'. *Housing, Theory and Society*, 32(4), 373-388.

Attoh, K. A. (2011). What kind of right is the right to the city? *Progress in Human Geography*, 35(5), 669–685. <https://doi.org/10.1177/0309132510394706>

Balzarini, J. E., Shay, A. B.(2016). Gentrification and the right to the city: Community conflict and casinos. *Journal of Urban Affairs*, 38(4), 503-517.

Boeije, H. (2002). A purposeful approach to the constant comparative method in the analyses of qualitative interviews. *Quantity and Quality* 36, 391-409.

Brenner, N., Marcuse, P., & Mayer, M. (2012). Cities for people, not for profit: an introduction. In *Cities for people, not for profit*. Routledge, 13-22.

Bryman, A. (2012). *Social research methods* 4th ed.

Chaskin, R. J., & Joseph, M. L. (2013). 'Positive' gentrification, social control and the 'right to the city' in mixed-income communities: uses and expectations of space and place. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2), 480-502.

Cox, L. & Nilsen, A. G. (2014) *We Make Our Own History: Marxism and Social Movements in the Twilight of Neoliberalism* (London: Pluto Press).

Cullen, J. (2016, 18 december). *Apollo House protesters to meet owners over occupation* <https://www.irishtimes.com/news/ireland/irish-news/apollo-house-protesters-to-meet-owners-over-occupation-1.2910660>

Doucet, B. & D. Koenders (2018), 'At least it's not a ghetto anymore': Experiencing gentrification and 'false choice urbanism' in Rotterdam's Afrikaanderwijk. *Urban Studies* 55(16), 3631–3649.

Eaisaouiyeen, M., Van Eijk, G. (2021, 24 maart). *Alle Rotterdammers hebben recht op de stad*. Vers beton. <https://www.versbeton.nl/2021/03/alle-rotterdammers-hebben-recht-op-de-stad/>

Felicianantonio, C. D. (2017) Social Movements and Alternative Housing Models: Practicing the "Politics of Possibilities" in Spain, *Housing, Theory and Society*, 34, 38–56.

Freeman, L. (2006) *There goes the 'hood: views of gentrification from the ground up*. Temple University Press, Philadelphia.

Groenendijk, P. (2021, 24 juni). *Mensenrechten Rotterdam niet geschonden, zegt Aboutaleb: 'Dat weiger ik te accepteren'*. *Algemeen Dagblad*.

<https://www.ad.nl/rotterdam/mensenrechten-rotterdam-niet-geschonden-zegt-aboutaleb-dat-weiger-ik-te-accepteren~a29d840e/>

Habiballah, N. (2021, 21 juni). *Rotterdamse Tweebosbuurt gesloopt: goed voor de leefbaarheid?* NOS. <https://nos.nl/artikel/2385983-rotterdamse-tweebosbuurt-gesloopt-goed-voor-de-leefbaarheid>

Hamnett, C. (2003), 'Gentrification and the middle-class remaking of inner-city London'. *Urban Studies*, 40(12), 2401-2426.

Harvey, D. (2012). The right to the city. In *The Urban Sociology Reader*, 443-446.

Hermanowicz, J. C. (2002). The great interview: 25 strategies for studying people in bed. *Qualitative Sociology*, 25, 479-499.

Iveson, K. (2013). Cities within the city: Do-it-yourself urbanism and the right to the city. *International journal of urban and regional research*, 37(3), 941-956.

Kesten, H. (2022, 17 maart). *Historisch lage opkomst, waarom gingen zo weinig mensen naar de stembus?* NOS. <https://nos.nl/collectie/13894/artikel/2421544-historisch-lage-opkomst-waarom-gingen-zo-weinig-mensen-naar-de-stembus>

Lefebvre, H. (1996). *Writing on Cities*. Oxford: Blackwell Publishers.

Lima, V. (2021). Urban austerity and activism: Direct action against neoliberal housing policies. *Housing Studies*, 36(2), 258-277.

Marcuse, P. (2009). From critical urban theory to the right to the city. *City*, 13(2-3), 185-197.

Mayer, M. (2013) First world urban activism, *City*, 17, 5-19.

Milan, C., & Milan, S. (2020). Fighting gentrification from the boxing ring: how community gyms reclaim the right to the city. *Social Movement Studies*, 1-18.

Nicholls, W. J. (2008). The urban question revisited: The importance of cities for social movements. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4), 841-859.

Purcell, M. (2014). Possible Worlds: Henri Lefebvre and the Right to the City. *Journal of Urban Affairs*, 36(1), 141-154.

Recht op de Stad (2022, 16 februari). *Het betere plan*. <https://rechtopdestad.nl/het-betere-plan/>

Schreuder, A. (2022, 10 februari). *Stadsgeograaf: 'Goedkoper wonen leidt tot creatievere levens'*. NRC. <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/02/09/goedkoper-wonen-leidt-tot-creatievere-levens-a4087200>

Uitermark, J., Duyvendak, J. W., & Kleinhans, R. (2007). Gentrification as a governmental strategy: social control and social cohesion in Hoogvliet, Rotterdam. *Environment and planning A*, 39(1), 125-141.

Van Eijk, G. (2021, 14 mei). *In de strijd om een woning verzuipt de solidariteit*. NRC *Handelsblad*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/05/14/in-de-strijd-om-een-woning-verzuipt-de-solidariteit-a4043591>

Vasudevan, A. (2015) The autonomous city: Towards a critical geography of occupation, *Progress in Human Geography*, 39, 316–337.

Woonopstand (2022, 24 februari). *Nieuws*. <https://woonopstand.nl/nieuws/>